

Pravni vidiki upravljanja z avtorskimi praviciami na univerzi

ELIZABETA ZIRNSTEIN

Povzetek

Prispevek obravnava vprašanje upravljanja z avtorskimi pravicami na delih, ki jih ustvarijo visokošolski učitelji in raziskovalci, zaposleni na univerzah. Po zakonu je imetnik materialnih avtorskih pravic na teh delih delodajalec, v praksi pa je temu ravno nasprotno. Trenutno nobena od slovenskih univerz imetništva teh pravic ne uveljavlja, pač pa založniške in druge pogodbe sklepajo kar avtorji v svojem imenu in za svoj račun ter samostojno prenašajo avtorske pravice na teh delih. Prispevek najprej obravnava problematiko pravne ureditve avtorskih del v delovnem razmerju na splošno (ne samo za avtorska dela na univerzi) in pri tem izpostavlja vprašanja, kot so: *cessio legis* za deset let od dokončanja dela, vprašanje teritorialnosti prenosa, možnosti nadaljnjega prenosa takih avtorskih del in vprašanje primerne nadomestila ob morebitni ponovni zahtevi za izključni prenos. V luči obravnave avtorskih del na univerzi pa je ključno vprašanje, kaj sodi v delovno obveznost visokošolskih učiteljev in raziskovalcev. Avtorica izpostavlja, da odgovor na to vprašanje ni enoznačen in je odvisen od razlage vrste raznih pravnih aktov in presoje okoliščin vsakega konkretnega primera. Morebitne spremembe trenutne ureditve bodo morale biti takšne, da bodo iskale kompromis med zagotavljanjem večje pravne varnosti, v smislu bolj jasne in natančne ureditve na eni strani in akademsko svobodo ter ustreznimi spodbudami za ustvarjanje na drugi strani.

Ključne besede: • avtorska dela na univerzi • avtorske pravice • delovno razmerje • visokošolski učitelji in raziskovalci • upravljanje avtorskih pravic • delovna obveznost učiteljev • Zakon o avtorski in sorodnih pravicah

---

KONTAKTNI NASLOV: Dr. Elizabeta Zirnstein, višja predavateljica, Fakulteta za management, Univerza na Primorskem, Cankarjeva 5, SI-6000 Koper, Slovenija, e-pošta: elizabeta.zirnstein@fm-kp.si

ISSN 1855-7147 Tiskana izdaja / 1855-7155 Spletna izdaja © 2012 LeXonomica (Maribor)

UDK: 347.78+378.4

JEL: I28, K11, O34

Na svetovnem spletu dostopno na <http://www.lexonomica.com>

Legal Aspects of Copyright Management at University

ELIZABETA ZIRNSTEIN

Abstract

The article deals with dilemmas regarding legal aspects of copyright management at university. Although the law provides that the holder of copyright in these works is the employer, in practice the copyright ownership does not follow this principle. Currently, none of Slovenian universities exercises the ownership over the works of their professors and researchers (faculty). Faculty authors conclude publishing contracts in their own name and at their own account and autonomously assign the copyright over those works. The paper first discusses the issues of regulation of copyright works in employment relationship in general (not only for copyright works at the university). The current legislation raises questions such as: *cessio legis* for ten years from the completion of the work, the issue of territoriality of the copyright transfer, the possibility of further transmission of such works and the issue of appropriate compensation for re-transfer of copyright to the employer. Regarding the treatment of copyright works at the university, the key question is what falls within the work obligation of professors and researchers. The author points out that the answer to this question is not easy and that it depends on the interpretation of the various types of legal acts and on judgment of circumstances of each individual case. Any changes to the current arrangements will have to seek a compromise between providing greater legal certainty in terms of clear and precise rules and academic freedom on the one hand, and to create appropriate incentives on the other.

Keywords: • copyrighted works at university • copyright • employee relationship • university employees • professors and researchers • copyright management • copyright act

---

CORRESPONDENCE ADDRESS: Elizabeta Zirnstein, PhD, senior lecturer, Faculty of management, University of Primorska, Cankarjeva 5, SI-6000 Koper, Slovenia, e-mail: elizabeta.zirnstein@fm-kp.si

ISSN 1855-7147 Tiskana izdaja / 1855-7155 Spletna izdaja © 2012 LeXonomica (Maribor)

UDC: 347.78+378.4

JEL: I28, K11, O34

Na svetovnem spletu dostopno na <http://www.lexonomica.com>

1. Uvod

V pogojih gospodarske krize, ko se proračunska sredstva za financiranje univerz krčijo, postaja vse bolj aktualno tudi vprašanje upravljanja z avtorskimi pravicami na avtorskih delih, ustvarjenih na univerzi. Prihodki iz prenosa teh pravic lahko namreč pomenijo (bolj ali manj) pomembno postavko pri financiranju delovanja univerz oz. dodaten prihodek, ki ga slovenske univerze, kljub temu, da jim zakon to omogoča, doslej niso bile deležne. Pri tem gre predvsem za avtorska dela na univerzi zaposlenih »pedagoških delavcev«, to je asistentov, predavateljev in višjih predavateljev, docentov, izrednih in rednih profesorjev, pa tudi raziskovalcev. V nadaljevanju jih posplošeno imenujemo »visokošolski učitelji in raziskovalci«.

Pravice in obveznosti med univerzo in pri njej zaposlenimi visokošolskimi učitelji in raziskovalci, ki avtorsko ustvarjajo, določa Zakon o avtorski in sorodnih pravicah¹ (v nad.: ZASP), pri čemer to vprašanje ureja na splošno oz. za vsa dela, ustvarjena v delovnem razmerju. Posebnih določb, ki bi urejala imetništvo in prenose avtorskih pravic le za »univerzitetna« avtorska dela, ZASP ne pozna. Tako ZASP v 101. členu ureja splošna vprašanja o avtorskem delu iz delovnega razmerja, v 102. členu pa ureja posebne pravice na avtorskem delu iz delovnega razmerja. Poleg 101. in 102. člena ZASP, ki predstavljata splošno pravilo glede imetništva avtorskih pravic, ki, kot že rečeno, velja za vsa delovna razmerja, ZASP v 112. in 141.e členu vsebuje še specialne določbe za posebne kategorije avtorskih del – računalniške programe in baze podatkov.

Izhajajoč iz načela avtorstva v 14. členu ZASP v našem pravu za avtorja vedno velja fizična oseba, ki je delo ustvarila, pravne osebe ne morejo biti avtorji, lahko pa so imetniki avtorskih pravic, se pravi osebe, na katere so materialne in druge pravice avtorja prenešene. Posledica stvaritve avtorskega dela je nastanek in pridobitev avtorske pravice, ki praviloma nastane pri avtorju. Pobuda za nastanek avtorskega dela (npr. če pobudo da delodajalec) nima vpliva na nastanek avtorske pravice (Mežnar, 2004: 26). Drugače pa je z razporeditvijo materialnih in drugih pravic med delodajalcem in avtorjem. ZASP v 101. in 102. členu postavlja temeljno in splošno pravilo, po katerem so materialne in druge pravice avtorja na avtorskem delu, ki ga delavec ustvari pri izpolnjevanju svojih obveznosti ali po navodilih delodajalca, *ex lege* prenesene na delodajalca za dobo deset let od dokončanja dela, delavec in delodajalec pa se lahko s pogodbo dogovorita tudi drugače. Po preteku desetletnega roka pripadejo te pravice ponovno delojemalcu, pri čemer lahko delodajalec zahteva njihov ponovni izključni prenos, vendar proti plačilu

---

¹ Uradni list RS, št. 16/2007 (ZASP-UPB3) in 68/2008 (ZASP-E).

primernega nadomestila (drugi odstavek 101. člena ZASP). Ne glede na navedeno delojemalec obdrži izključno pravico, da uporablja takšno avtorsko delo v okviru svojih zbranih del (102. člen ZASP). Drugačna oz. specialna določba je predvidena za baze podatkov, kolektivna dela in računalniške programe, glede katerih se šteje, da so materialne avtorske pravice in druge pravice avtorja na teh delih izključno in neomejeno prenesene na delodajalca, če ni s pogodbo drugače določeno (druga točka 102. člena, 112. in 141.e člen ZASP). Izjema je predvidena tudi za izvedbe iz delovnega razmerja, glede katerih ZASP v 126. členu določa, da se razmerja med delodajalcem in delavcem iz teh izvedb urejajo s kolektivno ali drugo pogodbo.

Imetništvo in upravljanje z avtorsko pravico na univerzi v praksi poteka drugače, kot to predvideva zakon. Trenutno nobena od slovenskih univerz imetništva teh pravic ne uveljavlja, pač pa založniške in druge pogodbe avtorji sklepajo kar v svojem imenu in za svoj račun ter samostojno prenašajo materialne avtorske pravice na teh delih, čeprav nimajo sklenjene posebne pogodbe, s katero bi imeli to pravico tudi pravno-formalno urejeno. Univerze teh pravic torej ne komercializirajo, saj gredo prihodki iz prenosa avtorskih pravic na teh delih praviloma njihovim avtorjem. Univerze sploh nimajo oblikovanega sistema, ki bi omogočal, da bi lahko spremljale nastanek oz. objavo avtorskih del svojih visokošolskih učiteljev in raziskovalcev ter posledično uveljavljale svoje pravice, ki jim gredo po ZASP. Na ta način pravzaprav tolerirajo, da visokošolski učitelji in raziskovalci s svojimi pravicami prosto razpolagajo, tako v nekomercialne kot tudi v komercialne namene. Skratka, s pravicami, ki bi pripadale univerzi na podlagi relevantnih določb ZASP, slednja sploh ne upravlja. Menimo, da je eden od ključnih razlogov za navedeno situacijo v praksi problematična oz. premalo jasna in natančna ureditev tega vprašanja v ZASP. Ureditev ni učinkovita² le v primerih avtorskih del na univerzi, ampak tudi v primerih ostalih avtorskih del, čeprav je za tista na univerzi še posebej neučinkovita.

Namen prispevka je predstaviti problematiko pravne ureditve imetništva avtorske pravice na delih, ki nastanejo v okviru delovnega razmerja na univerzi. Najprej so obravnavana vprašanja, ki so s pravnega vidika problematična, ne samo v primeru avtorskih del na univerzi, ampak tudi sicer. Predvsem gre za omenjeni *ex lege* prenos za deset let od dokončanja dela in z njim povezane posledice, za opredelitev pogojev pri uporabi režima po 101. in 102. členu ZASP ter za določitev primernega nadomestila. V nadaljevanju je analizirana problematika avtorskih del na univerzi. V zvezi s tem se postavljajo številna vprašanja, ključno pa je, kaj spada v delovno obveznost na univerzi zaposlenih visokošolskih učiteljev in raziskovalcev. Pri odgovoru na

---

² Več o učinkovitosti veljavne zakonske ureditve gl. pri Zirnstein, 2011.

to vprašanje je namreč treba upoštevati načelo avtonomije znanstveno-raziskovalnega dela, zaradi česar je delovna obveznost visokošolskih učiteljev in raziskovalcev določena tako, da je natančno opredeljena predvsem njihova neposredna pedagoška obveznost, ne pa tudi (vsaj ne tako natančno) druga delovna obveznost. Pri alokaciji pravic in koristi iz avtorskih del, ustvarjenih na univerzi, gre dejansko za tehtanje med načelom svobode raziskovanja, umetniškega ustvarjanja in posredovanja znanja na eni ter pravic univerze kot delodajalke na drugi strani.

2. Problematika zakonske ureditve pravic na avtorskem delu iz delovnega razmerja

2.1. Splošno

Določbe 101., 102., 112. in 141.e člena ZASP rešujejo kolizijo interesov, ki se pojavlja med delodajalci in delavci, med avtorskim in delovnim pravom, med načelom avtorstva in načelom, da rezultati delavčevega dela pripadajo delodajalcu. V tem razmerju napetosti je težko najti primerno ravnotežje. V tujih zakonodajah je opaziti tendenco oženja osebne sfere ustvarjalca v korist delodajalca. Enako velja za slovensko ureditev, ki se v iskanju ravnotežja med enim in drugim prevesi v korist delodajalca. ZASP sicer varuje načelo avtorstva, zato avtorska pravica ne nastane neposredno pri delodajalcu, temveč vselej pri avtorju (delavcu) kot fizični osebi. Ker pa je delavec za svoje delo že nagraden s plačo in drugimi ugodnostmi, ki jih daje delovno razmerje (gre tudi za določeno stopnjo socialne varnosti), velja izključljiva domneva prenosa, ki zajame vse materialne pravice (22.–33. člen ZASP) in vse druge pravice avtorja (34.–39. člen ZASP). Ker je prvi odstavek 101. člena ZASP *lex specialis*, siceršnja neprenosljivost teh pravic (npr. pravice do nadomestila, sledne pravice) ni ovira (Trampuž, Oman, Zupančič, 1997: 231). Pri tem se najprej postavlja vprašanje opredelitve, katera dela sploh sodijo pod omenjeni režim po ZASP.

2.2. Delovno razmerje

Delovno razmerje je bistven opredelilni znak za uporabo posebnih pravil, ki določajo režim imetništva pravic ne samo za avtorska dela, ampak tudi za druge intelektualne stvaritve oz. rezultate kreativnosti, ki jih ustvarijo delavci v delovnem razmerju, kot so izum, nov videz izdelka, topografija polprevodniškega vezja in nova rastlinska sorta (Colston, Galoway, 2010:

341). Za vse te intelektualne stvaritve relevantna zakonodaja³ pojma delovnega razmerja ne definira, čeprav govori o izumih, topografijah ipd. »iz delovnega razmerja«.⁴ Enako velja za avtorska dela iz delovnega razmerja, saj ZASP v 4. pododdelku, ki ima naslov »delovno razmerje«, samega pojma delovno razmerje ne opredeljuje. Menimo, da je treba v primeru, ko bi se v praksi pokazalo, da je uporaba določb ZASP odvisna od predhodne rešitve vprašanja, ali je bilo avtorsko delo ustvarjeno v delovnem razmerju oz. v nekem drugem razmerju, odgovor na to vprašanje iskati skladno z delovnopravno zakonodajo in doktrino (tako tudi Trampuž, Oman, Zupančič, 1997: 230; Repas, 2007: 7).

Za razliko od mnogih evropskih držav so v Sloveniji elementi delovnega razmerja v zakonodaji dokaj natančno definirani (Senčur Peček, 2007: 159). Zakon o delovnih razmerjih⁵ (v nad.: ZDR) v prvem odstavku 4. člena definira delovno razmerje kot »razmerje med delavcem in delodajalcem, v katerem se delavec prostovoljno vključi v organiziran delovni proces delodajalca in v njem za plačilo, osebno in nepretrgano opravlja delo po navodilih in pod nadzorom delodajalca.« Najprimernejši dokaz o obstoju delovnega razmerja je pogodba o zaposlitvi, ki se sklene v pisni obliki (prvi odstavek 15. člena ZDR). Če ob zaposlitvi delavca pogodba ni bila sklenjena v pisni obliki, mora delavec dokazati obstoj elementov delovnega razmerja. V zvezi z avtorskimi deli iz delovnega razmerja torej opredelitev delovnega razmerja *per se* niti ni toliko problematična. Bolj zanimivo je vprašanje, ali 101. člen ZASP z dikcijo »kadar avtorsko delo ustvari delojemalec pri izpolnjevanju svojih obveznosti ali po navodilih delodajalca«, opredeljuje delovno razmerje, ali pa ta dikcija pomeni določitev (zožitev) situacij, ko so v primerih obstoja delovnega razmerja izpolnjeni pogoji za uporabo 101., 102., 112. 126. in 141.e člena ZASP. Zožitev v tem smislu, da se sme omenjeni režim po ZASP uporabiti le za tista avtorska dela v delovnem razmerju, ki so ustvarjena kot izpolnjevanje obveznosti delavca oz. po navodilih delodajalca. V nasprotju z nekaterimi drugimi avtorji (prim. Trampuž, Oman, Zupančič, 1997: 231) menimo, da gre za slednje. Trdimo torej, da ZASP v 4. pododdelku, v 101. in ostalih členih, ne opredeljuje delovnega razmerja kot »izpolnjevanje delojemalčevih obveznosti ali delo po navodilih delodajalca«, pač pa zožuje primere, ko se za avtorska dela v delovnem razmerju lahko uporabi režim po ZASP. Ta ugotovitev je še posebej pomembna za avtorska

³ Zakon o izumih iz delovnega razmerja (Uradni list RS, št. 15/2007 (ZPILDR-UPB2)); Zakon o varstvu novih sort rastlin (Uradni list RS, št. 113/2006 (ZVNSR-UPB1)); Zakon o varstvu topografije polprevodniških vezij (Uradni list RS, št. 81/2006 (ZVTTPPV-UPB2)).

⁴ Tako ZPILDR (že v samem naslovu) kot tudi ZVTTPPV v 3. členu izrecno govorita o delovnem razmerju, medtem ko ZVNSR v 12. členu uporablja dikcijo, da je žlahnitelj *zaposlen* pri pravni osebi.

⁵ Uradni list RS, št. 42/2002, 79/2006, 46/2007 in 103/2007 (ZDR-A).

dela na univerzi, saj je kriterij »izpolnjevanje delovnih obveznosti« in »delo po navodilih delodajalca« zaradi akademske svobode oz. avtonomije raziskovanja po 58. členu Ustave RS,⁶ 6. členu Zakona o visokem šolstvu⁷ (v nad.: ZViS) in 2. členu Zakona o raziskovalni in razvojni dejavnosti⁸ (v nad.: ZRRD) bolj težko uporaben.

2.3. *Cessio legis* in njegove posledice

Prenos avtorske pravice na delodajalca nastane že po zakonu, če ni s pogodbo med delavcem in delodajalcem dogovorjeno kaj drugega (zato domneva prenosa). Prenos je izključen, kar pomeni, da lahko delodajalec od uporabe tega dela izključi tako avtorja kot tudi vse druge osebe (drugi odstavek 74. člena ZASP). Delavec torej tega dela ne more ponuditi drugim osebam ali ga uporabljati sam (z izjemo uporabe v okviru zbranih del, kot je bilo navedeno zgoraj). Kot vidimo, je izključnost določena že po zakonu, namen te določbe pa je v krepitvi položaja delodajalca, ki lahko prav zaradi te izključnosti na trgu dosegla ustrezne dohodke. Dodatno h krepitvi položaja delodajalca prispeva tudi domneva neomejenosti prenosa, ki pa je v ZASP izrecno določena le za baze podatkov, kolektivna dela in računalniške programe. Določba 101. člena ZASP, ki velja za vsa druga avtorska dela, pa ne vsebuje domneve neomejenosti prenosa. Tako se postavlja vprašanje teritorialnosti prenosa in možnosti nadaljnjega prenosa takih avtorskih del.

Splošno pravilo za primere, ko teritorialni obseg prenosa ni določen, je zakonska domneva, da velja prenos le za območje Republike Slovenije (prvi odstavek 75. člena ZASP). To pravilo ima podlago v teoriji o pogodbenem namenu prenosa, ki sili pridobitelja pravic, da specificirano navede obseg pravic, ki se prenašajo (Trampuž, Oman, Zupančič, 1997: 192). Menimo, da se v primerih zakonske domneve prenosa po 101. členu ZASP določba 75. člena ZASP ne more uporabiti, saj je njen namen v ureditvi pogodbenih avtorskopравnih razpolaganj, kamor 101. člen ZASP ne spada. Poleg tega pa bi uporaba te določbe postavila v bistveno neenak položaj avtorje baz podatkov, kolektivnih del in računalniških programov v primerjavi z avtorji drugih del (za prve velja domneva neomejenega prenosa, tako časovno kot teritorialno, za druge pa naj bi veljala domneva le desetletnega prenosa in le za območje Republike Slovenije). Glede na pravkar navedeno je najbrž

⁶ Uradni list RS, št. 33/1991, 42/1997 (UZS68), 66/2000 (UZ80), 24/2003 (UZ3A), 47, 68, 69/2004 (UZ14), 69/2004 (UZ43), 69/2004 (UZ50), 68/2006 (UZ121,140,143), 42/1997, 66/2000, 24/2003 in 69/2004.

⁷ Uradni list RS, št. 32/2012 (ZviS-UPB7), 40/2012 (ZUJF), 57/2012 (ZPCP-2D).

⁸ Uradni list RS, št. 22/2006 (ZRRD-UPB1), 61/2006 (ZDru-1), 112/2007 (ZRRD-B), 9/2011 (ZRRD-C) in 57/2012 (ZPOP-1A).

pravilnejša razlaga, da gre za teritorialno neomejen prenos. Izhajajoč iz domneve o izključnem prenosu, katere smisel je v čistem pravnem položaju delodajalca in v možnostih komercialne eksploatacije tako prenesenega avtorskega dela, ter iz domneve o prenosu vseh materialnih pravic, katere smisel vidimo v kompleksnosti prenosa in prav tako v čistem pravnem položaju delodajalca, je ta razlaga bolj smiselna tudi zato, ker je v korist delodajalca, kar tudi sicer velja za ta pododdelek ZASP, ki v reševanju kolizije interesov med delavcem in delodajalcem daje prednost slednjemu. Tudi glede možnosti nadaljnjega prenosa avtorskih del, ustvarjenih v delovnem razmerju, menimo, da je na podlagi enakih argumentov pravilnejša razlaga, da lahko delodajalec pravice, pridobljene na podlagi 101. člena ZASP, prenaša naprej na tretje osebe (tako tudi Trampuž, Oman, Zupančič, 1997: 232).

Opisane določbe ZASP so dispozitivne narave, saj je zmeraj dopustna tudi drugačna ureditev. Delavec in delodajalec lahko torej s pogodbo drugače uredita vprašanje imetništva materialnih avtorskih pravic, spreminjata desetletni rok, lahko se dogovorita, katere vsebine so prenesene na delodajalca in katere ne, delodajalec lahko delavcu poleg plače prizna posebno avtorsko nadomestilo ipd. Pogodbena izključitev ureditve po ZASP je možna z raznovrstnimi pogodbami: avtorskimi, podjetnimi, kolektivnimi, največkrat pa bo šlo za pogodbe o zaposlitvi. Vsebina izključitve je stvar dogovora, seveda z izjemo moralnih pravic, ki vedno ostanejo avtorju.

V skladu z monistično teorijo avtorske pravice, ki velja v našem pravnem redu, po preteku desetih let avtorska pravica postane enovita. Vse pravice na avtorskem delu iz delovnega razmerja se torej po desetih letih vrnejo avtorju – delavcu (drugi odstavek 101. člena ZASP). Avtorska pravica avtomatično dobi prvotni polni položaj (Trampuž, Oman, Zupančič, 1997: 232). Da ne bi delavec po poteku teh desetih let delodajalcu, ki bi bil zainteresiran za nadaljnje izkoriščanje tega avtorskega dela, postavljaj nesorazmernih zahtev in s tem morda zavrl njegovo dejavnost (Trampuž, Oman, Zupančič, 1997: 232), je v drugem odstavku 101. člena ZASP predvidena prisilna licenca, po kateri lahko delodajalec zahteva vnovični prenos materialnih pravic od avtorja, vendar proti plačilu primerne nadomestila. Menimo, da je opisani sistem alokacije oz. *ex lege* prenosa pravic na delodajalca in vrnitve pravic po desetih letih problematičen. Problem je predvsem v tem, kako naj delodajalec ugotovi tisto časovno točko, ko desetletni prenos preneha oz. od kdaj naj uveljavi prisilno licenco. Odgovor na to vprašanje bo seveda odvisen od okoliščin vsakega konkretnega primera. Kadar bo npr. šlo za arhitekta, ki je v delovnem razmerju ustvaril idejni projekt za neko zgradbo, je lahko trenutek dokončanja dela takrat, ko ga izroči svojemu nadrejenemu, ali takrat, ko ga naročnik potrdi. Podobno bo veljalo za fotografijo, ki jo je posnel fotograf, zaposlen v časopisni hiši. Njegovo avtorsko delo lahko šteje za dokončano v trenutku,

ko je posneto na materialni nosilec (spominsko kartico v fotoaparatu), lahko pa v trenutku, ko fotografijo (predhodno obdelano z računalniškim programom) pošlje v redakcijo. Presoja trenutka dokončanja avtorskega dela bo tako odvisna od presoje vseh pravnih in dejanskih okoliščin nekega primera. Pravkar navedeno pa pomeni, da je pravna ureditev imetništva pravic iz avtorskih del, ustvarjenih v delovnem razmerju, takšna, da ne zagotavlja jasnega pravnega položaja delavca oz. delodajalca, da ustvarja med njima napetosti (zaradi nejasnosti, kdaj točno ta desetletni rok poteče), predvsem pa ta sistem delodajalcu ne omogoča učinkovitega komercialnega izkoriščanja avtorskih del iz delovnega razmerja (saj ne ve, kdaj poteče omenjeni desetletni rok in kdaj mora zahtevati ponovni izključni prenos proti plačilu primerne nadomestila).

Omenjenih dilem glede trenutka, od katerega so avtorske pravice ponovno pri delavcu, pri računalniških programih ni. Pri računalniškem programu, ustvarjenem v delovnem razmerju, ima delodajalec več pravic kot po 101. členu ZASP, saj pridobi predvsem neomejene materialne avtorske pravice na takem programu (112. člen ZASP). Delodajalec lahko tako ustvarjen računalniški program komercialno izkorišča ves čas trajanja materialnih avtorskih pravic (in ne le deset let od dokončanja dela), delavec – avtor računalniškega programa pa nima posebne pravice do plačila (kot jo imajo avtorji drugih del po poteku desetletne zakonske cesije). Razlog takšne rešitve je najbrž v običajno velikem organizacijskem, časovnem in materialnem vložku delodajalca v ustvarjanje računalniškega programa.

Posebnost predstavljajo tudi izvedbe avtorskih del, ki jih ustvarijo delavci pri izpolnjevanju svojih delovnih obveznosti ali po navodilu delodajalca (npr. glasbeniki v filharmonijah ali na RTV, gledališki igralci ipd.). V praksi gre predvsem za primere živih izvedb, glede katerih ni večjih dilem, in za primere, ko so te izvedbe posnete in jih delodajalec nadaljnje izkorišča ali pa pride do razpolaganja s temi posnetki in do tega, da jih uporabijo tretje osebe (Trampuž, Oman, Zupančič, 1997: 305). ZASP za vse te primere bistveno različno kot za druga avtorska dela določa, da so razmerja med delavcem in delodajalcem glede teh izvedb predmet kolektivnega ali drugega pogodbenega urejanja (126. člen ZASP). Zakon torej za te primere delavcem in delodajalcem omogoča, da medsebojne odnose sporazumno uredijo s kolektivno ali drugo pogodbo. Komentatorji ZASP (Trampuž, Oman, Zupančič, 1997: 305) kljub odsotnosti ustrezne ureditve za ta razmerja menijo, da je v teh primerih vendarle delodajalec v nekoliko boljšem (privilegiranem) položaju, saj ima pri sklepanju individualne pogodbe z delavcem *de facto* močnejši položaj in zato lahko narekuje svoje pogoje glede imetništva avtorskih pravic izvajalca. Menimo, da to drži za pogodbo o zaposlitvi, medtem ko je pri drugih pogodbah (npr. podjemnih, posebnih

avtorskih ipd.) to odvisno od umetniškega statusa posameznega izvajalca, ki bo na drugi strani pogajalske mize (bolj kot je znan in uveljavljen, bolj lahko postavlja pogoje glede zaposlitve in imetništva avtorskih pravic iz izvedb). Za primere, ko niti pogodba o zaposlitvi teh vprašanj ne bi izrecno urejala, je po mnenju *Trampuža, Omana, Zupančiča* (1997: 305) položaj treba reševati s smiselno uporabo določb iz splošnega dela avtorskega pogodbenega prava (domneva glede obsega prenosa po 75. členu ZASP⁹ in posledice pomanjkanja obličnosti po 80. členu ZASP¹⁰).

2.4. Določitev primernega nadomestila

Kot je bilo že navedeno, so materialne in druge pravice na avtorskem delu, ki je nastalo pri izpolnjevanju delovnih obveznosti delavca, *ex lege* prenesene na delodajalca, vendar le za dobo desetih letih od dokončanja dela. ZASP za to kakšnega posebnega nadomestila (poleg plače) ne predvideva, zaradi dispozitivnosti teh določb pa se lahko delavec in delodajalec o nagradi dogovorita. Po preteku desetih let pripadejo vse pravice ponovno avtorju. Nobene potrebe ni, da jih delodajalec formalno vrne delavcu, saj avtorjeva pravica avtomatično dobi prvotni polni položaj (*Trampuž, Oman, Zupančič* 1997: 232). Ker obstaja nevarnost, da bi delavec po preteku teh desetih let delodajalcu postavljajal nesorazmerne zahteve za (ponovni) prenos pravic oz. s prepovednimi zahtevki zavrl njegovo delavnost (*Trampuž, Oman, Zupančič* 1997: 232), je ZASP ustanovil prisilno licenco: delodajalec lahko zahteva ponovni prenos pravic od avtorja, vendar proti plačilu primernega nadomestila. Kakšno mora biti nadomestilo, da ga lahko štejemo kot »primerne« in kako se višina tega nadomestila izračuna, 102. člen ZASP ne določa, zato je v tem primeru treba uporabiti splošna pravila ZASP o avtorskem honorarju in nadomestilu. ZASP v 81. členu določa, da se nadomestilo določi ob upoštevanju običajnih plačil za določeno vrsto del, glede na obseg in trajanje uporabe ter glede na druge okoliščine primera (prvi odstavek 81. člena ZASP). Poleg tega ZASP vsebuje tudi klavzulo spremenjenih okoliščin: če se z uporabo avtorskega dela doseže dobiček, ki je v očitnem nesorazmerju z nadomestilom, lahko avtor zahteva spremembo tako, da se mu določi pravičnejši delež pri dohodku (drugi odstavek 81. člena ZASP). ZASP je še dodatno zavaroval avtorja pred prihodnjimi neznanimi dogodki z določbo, da se avtor tej pravici ne more odpovedati (tretji odstavek 81. člena ZASP).

---

⁹ Šteje se, da je bil dogovorjen neizključni prenos avtorskih pravic, da velja samo za območje Republike Slovenije in da velja za čas, ki je običajen za to vrsto del. Šteje se tudi, da so prenesene tiste pravice in v takem obsegu, kot je bistven za dosego namena pogodbe.

¹⁰ Sporne ali nejasne določbe posla se razlagajo v korist avtorja.

ZASP za kolektivna dela, baze podatkov in računalniške programe ne predvideva nadomestila za *ex lege* prenos materialnih avtorskih pravic in drugih pravic avtorja na delodajalca. Izjemo predstavljajo tudi izvedbe iz delovnega razmerja, kjer pa ZASP niti ne določa, komu pripada imetništvo avtorskih pravic, pač pa v zvezi s tem napotuje na kolektivne ali druge pogodbe.

3. Problematika zakonske ureditve imetništva avtorske pravice iz del, ustvarjenih na univerzi

3.1. Uvodno

Določbe 101., 102., 112., 126. in 141.e člena ZASP načeloma veljajo za vse delavce, tako za tiste v gospodarstvu in javnem sektorju, med katere sodijo tudi visokošolski učitelji in raziskovalci na univerzah. Pri tem pa se postavlja vprašanje, koliko so ta pravila uporabna za omenjene delavce na univerzi. Element »po navodilih delodajalca« iz prvega odstavka 101. člena ZASP je namreč za visokošolske učitelje in raziskovalce, zaposlene v visokošolskih in raziskovalnih zavodih, bolj slabo uporabljen, element »izpolnjevanje svojih obveznosti« pa vprašljiv oz. odvisen od tega, kaj štejemo kot delovno obveznost omenjenih oseb. V zvezi s tem *Trampuž, Oman, Zupančič* (1997: 233) navajajo, da je treba za avtorska dela na univerzi (kar pa se lahko nanaša tudi na ostale samostojne javne visokošolske zavode, op. E. Z.) vsakokratno uporabnost ZASP presojati od primera do primera glede na vse okoliščine. Pri tem velja izpostaviti, da je ta razmerja zmeraj mogoče specifično urediti s pogodbami o zaposlitvi ali drugimi pogodbami.

3.2. Delovna obveznost visokošolskih učiteljev in raziskovalcev

V zvezi z avtorskimi deli profesorjev in raziskovalcev obstaja poseben problem ker ni povsem jasno, za katera dela se lahko uporabi režim po 101., 102., 112., 126. in 141.e členu ZASP. Katera so tista dela, na katerih ima avtorsko pravico univerza kot delodajalec? Odgovor na vprašanje, kaj predstavlja delovno obveznost omenjenih oseb na univerzi, je odvisen od vsebine različnih pravnih aktov: pogodbe o zaposlitvi, kolektivne pogodbe, statuta univerze, akta o sistemizaciji delovnih mest na univerzi in pravil glede posredne in neposredne pedagoške in raziskovalne obveznosti. V zvezi s slednjim ZViS v 63. členu pod naslovom »delovna in pedagoška obveznost« določa le število ur neposredne pedagoške obveznosti, ničesar pa glede drugih oblik delovnih obveznosti. Tudi interni akti univerz so glede tega splošni, saj kot delovno obveznost poleg poučevanja določajo še

raziskovanje, razvoj stroke, mentoriranje študentov ipd., nikjer pa med delovnimi dolžnostmi ni izrecno navedeno tudi avtorsko ustvarjanje. Posebej zanimivo je vprašanje, ali na določanje delovne obveznosti vplivajo merila za izvolitev v naziv (habilitacijska merila). Izvajalci izobraževalnega, umetniškega in razvojnega programa na univerzah so namreč lahko samo tisti visokošolski učitelji in raziskovalci, ki izpolnjujejo pogoje za izvolitev v ustrezni pedagoški ali raziskovalni naziv, kot jih določajo ZViS in merila za izvolitev v nazive, ki jih sprejemajo senati univerz (55. člen ZViS). Poleg tega imajo ti delavci v pogodbah o zaposlitvi praviloma določeno, da delovno razmerje preneha v primeru, ko delavec ne izpolnjuje pogojev za izvolitev v ustrezen naziv. Ali to pomeni, da sodi v delovno obveznost določeno število člankov in drugih znanstvenih, strokovnih in umetniških del – toliko, da so pogoji za izvolitev v naziv (sploh tisti, ki so določeni s številom točk) minimalno izpolnjeni? So za ta dela materialne avtorske pravice prenesene na univerzo, ker so nastala kot »izpolnjevanje delovnih obveznosti«? Čeprav se je teorija (prim. Trampuž, Oman, Zupančič, 1997) jasnemu odgovoru na to vprašanje izognila, menimo, da ZASP-a vendarle ne gre razlagati tako daleč. Kaj je delovna obveznost, namreč ne more biti le stvar razlage vrste pravnih aktov (katerih materija pravzaprav niti ni urejanje delovne obveznosti), temveč mora ta presoja upoštevati tudi preučitev vseh dejanskih okoliščin nastanka takšnega dela, kot so delovni čas, uporabljena sredstva ipd. (tako tudi Trampuž, Oman, Zupančič, 1997: 231). Poleg tega pa je v spornih in nejasnih primerih treba poseči po razlagi *in dubio pro auctoris* (tako tudi Mežnar, 2004: 31). Po drugi strani večina internih aktov, vsaj na slovenskih javnih univerzah, med delovnimi obveznostmi visokošolskih učiteljev in raziskovalcev našteva pripravo učbenikov, gradiv za vaje in raznih drugih študijskih gradiv. Med vsemi avtorskimi deli, ki jih ustvarijo visokošolski učitelji in raziskovalci, so slednja najbrž tista, za katera bi univerza najlažje utemeljevala, da gre za avtorska dela, ustvarjena v delovnem razmerju kot »izpolnjevanje delovne obveznosti« ali »delo po navodilih delodajalca« (v primeru, da so bila takšna navodila dana). Vendar pa pri tem ne gre prezreti dejstva, da v pogojih, ko so visokošolski učitelji na (predvsem javnih) univerzah obremenjeni z dodatno tedensko pedagoško obveznostjo in ko se zaradi finančne stiske vse univerze načrtno in sistematično prijavljajo na raziskovalne in druge projekte ter skušajo na ta način svojim zaposlenim čim večji delež plače »pokriti« iz tega naslova, vse več avtorskih del v obliki znanstvenih monografij in člankov, pa tudi učbenikov in drugih študijskih gradiv, nastaja izven delovnega časa, običajno v večernih in nočnih urah. S tega vidika bi lahko v primeru morebitnega spora delavec dokazoval, da je ta avtorska dela ustvaril izven delovnega časa ter izven delovnih prostorov na univerzi. Končni rezultat takšnega spora bi bil odvisen od vrste konkretnih okoliščin.

Seveda so pri iskanju odgovora na vprašanje, kaj sodi v delovno obveznost profesorjev in raziskovalcev, na tehtnici tudi različni interesi. Interes univerz je, da vsa avtorska dela pri njej zaposlenih profesorjev in raziskovalcev, še posebej pa tista dela, ki so komercialno zanimiva za trg, sodijo v skupino del, za katere se lahko uporabi režim po 101. in ostalih členih ZASP. Interes visokošolskih učiteljev in raziskovalcev pa je ravno nasproten: da se omenjena dela ne štejejo med dela, ustvarjena v delovnem razmerju kot izpolnjevanje delovnih obveznosti ali po navodilih delodajalca.

3.3. Drugi delavci, zaposleni na univerzi, in študenti

Uporaba režima po 101. in ostalih členih ZASP za avtorska dela, ki jih ustvarijo na univerzi zaposleni drugi delavci (administrativno-tehnično osebje), ni tako problematična. Za te delavce je namreč veliko bolj jasno, kaj spada v njihovo delovno obveznost in kdaj ustvarjajo po navodilih delodajalca. Poleg tega je njihov delokrog običajno takšen, da praviloma ne vključuje nastanka avtorskih del, kot to velja za visokošolske učitelje in raziskovalce.

Za študente, ki niso v delovnem razmerju na univerzi, omenjeni režim po ZASP sploh ne velja. Če med študijem ustvarijo avtorsko delo, jim pripadajo iz tega naslova vse avtorske pravice, seveda, v kolikor teh pravic s posebno pogodbo niso prenesli na univerzo. Tudi za dela, kot so diplomske, magistrske in doktorske naloge študentov, velja, da materialne in moralne pravice iz teh del pripadajo izključno študentom kot njihovim avtorjem. Ker gre pri teh delih že *per definitionem* za avtorska dela, ki morajo izpolnjevati vse zakonsko določene predpostavke za avtorsko delo, se vprašanje soavtorstva (med študentom in njegovim mentorjem) sploh ne more pojaviti. Mentor študenta pri njegovem delu usmerja, mu svetuje, daje navodila in predloge za spremembe ter popravke študentovega diplomskega ali drugega dela. Mentor naj se v študentov ustvarjalni proces neposredno ne bi vključeval, pač pa so njegove misli in predlogi lahko le gradivo za nove zamisli študenta. Mentor torej ni ne avtor ne soavtor študentovega diplomskega dela.

4. Sklep

Do sedaj slovenske univerze še niso skušale natančno določiti, katera dela se štejejo kot dela, ki se ustvarijo kot izpolnjevanje delovnih obveznosti in tako sodijo v režim 101. in ostalih relevantnih členov ZASP, ki urejajo problematiko imetništva avtorske pravice na delih, ustvarjenih v delovnem razmerju. Prav tako univerze ne izvajajo nadzora nad objavljenimi deli in

nimajo mehanizma za upravljanje avtorskih pravic iz teh del. Univerza, avtorji in založniki sodelujejo, kot da je avtor originalni imetnik avtorskih pravic in kot da zakonska domneva prenosa avtorskih pravic ne velja. Za zdaj se tudi nihče ne pritožuje. Dejansko je trenutna praksa spodbudna za ustvarjanje avtorskih del na univerzi, saj avtorji pridobijo dodaten zaslužek, pri ustvarjanju in upravljanju pravic jih nihče ne ovira, univerza pa s toleriranjem omenjenega stanja preprečuje potencialni spor. Vsekakor pa se v zvezi s tem postavlja vprašanje veljavnosti omenjenega prenosa. V primeru, da bi se univerza odločila zadeve urediti, bi se lahko celo izkazalo, da v določenih primerih, v katerih so avtorji prenašali pravice na založnike, teh pravic na svojih delih sploh niso imeli (ker so bile *ex lege* prenesene na univerzo). Vsaj založniki bi se pravni problematiki teh prenosov morali bolj posvetiti. V skrajnem primeru je možno, da so avtorju po založniški pogodbi plačali nekaj, kar ni nikoli postalo njihovo.

Vprašanje avtorskih del v delovnem razmerju na univerzi postaja v zadnjem času vse bolj aktualno.¹¹ Ureditev tega vprašanja v smislu odprave trenutne prakse, ki ne sledi veljavnim zakonskim določbam, pa ne bo lahka, predvsem zato, ker je ta praksa globoko zakoreninjena. Morebitne spremembe, bodisi zakonske bodisi pogodbene, ki bodo spreminjale obstoječo ureditev, bodo morale biti takšne, da bodo iskale kompromis med zagotavljanjem večje pravne varnosti v smislu bolj jasne in natančne ureditve na eni strani ter akademsko svobodo in ustreznimi spodbudami za ustvarjanje na drugi strani. Razprava o tem, kaj je in kaj ni ustvarjeno v delovnem razmerju in kaj sodi v delovno obveznost visokošolskih učiteljev in raziskovalcev bi utegnila povzročiti hud konflikt med univerzo in avtorji. Vsakršne spremembe bi bilo zato treba začeti s splošno razpravo, ki naj vključuje tudi vidik spodbudnosti. Imetništvo avtorske pravice na delih, ki jih v okviru delovnega razmerja ustvarijo visokošolski učitelji in raziskovalci, univerzi ne pomeni veliko, če je teh del zaradi nespodbudne ureditve malo.

Literatura / References

Colston, C., Galoway, J. (2010) *Modern intellectual property law* (New York: Routledge).

---

¹¹ Rektorska konferenca je aprila 2011 pod predsedovanjem Univerze v Novi Gorici sprejela sklep, da se za preučitev tega vprašanja imenuje posebna delovna skupina, katere naloga je pripraviti izhodišča za upravljanje z avtorskimi pravicami na univerzi. Pred kratkim (oktobra 2012) je rektorska konferenca od te skupine zahtevala poročilo o opravljenem delu v želji, da bi omenjena izhodišča čim prej obravnavala z namenom sprejeti režim upravljanja, ki bi bil enak za vse štiri javne univerze.

Mežnar, Š. (2004) Avtorska dela, ustvarjena v »odvisnih« razmerjih, v luči nove davčne zakonodaje, *Delavci in delodajalci* 5 (1), str. 19–35.

Repas, M. (2007) Intelektualne stvaritve iz delovnega razmerja, *Obračun plač: strokovni praktični priročnik za obračun plač s primeri, vzorčnimi rešitvami in novostmi na področju zaposlovanja*, str. 1–7.

Senčur Peček, D. (2007) Prepoved diskriminacije z vidika vprašanja opredelitve delovnega razmerja, *Delavci in delodajalci – Prepoved diskriminacije med varstvom človekovih pravic in konkurenčnostjo delodajalca* 33 (posebna izdaja), str. 153–183.

Trampuž, M. (2000) Avtorska dela, ki nastanejo na univerzi, *Podjetje in delo* 26 (6/7), str. 1283–1292.

Trampuž, M., Oman, B., Zupančič, A. (1997) *Zakon o avtorski in sorodnih pravicah s komentarjem* (Ljubljana: Gospodarski vestnik).

Zirnstein, E. (2011) Učinkovitost pravne ureditve imetništva pravic iz inovacij, ustvarjenih v delovnem razmerju, *Lexonomica* 3 (2), str. 177–200.